

Трепак В.М.

кандидат юридичних наук

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено питанню ролі інститутів громадянського суспільства як активних суб'єктів у справі протидії корупційним проявам в Україні. У роботі обґрунтовується необхідність актуалізації детального аналізу теми участі громадянського суспільства в протидії корупції, зважаючи на його суттєвий вплив на діяльність антикорупційних органів державної влади, а також його роль як найбільш ефективного комунікатора із суспільством щодо успіхів і невдач в антикорупційній діяльності. Охарактеризовано стан наукової розробленості зазначених питань, відзначається недостатня увага наукової та експортної спільноти щодо дослідження інститутів громадянського суспільства, а також проблем, з якими вони стикаються щодо протидії корупції. Відзначається ключова роль громадських організацій, інших юридичних осіб та громадян щодо реальних заходів протидії явищу корупції, зважаючи на пряму зацікавленість цих суб'єктів в успішному зменшенні її рівня. Обґрунтовується необхідність підтримки з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування громадських організацій, що визначають метою своєї діяльності ознайомлення населення із загрозами, які несуть для суспільства корупція та корупційна злочинність. Зазначено основні передумови ефективної участі громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. Проаналізовано та охарактеризовано роль громадських рад та інших елементів громадянського суспільства в контролі та оцінці діяльності антикорупційних органів державної влади в Україні. Відзначається необхідність із боку держави щодо вжиття належних заходів для забезпечення діяльності антикорупційних громадських організацій та окремих активістів, а також для їх захисту від неправомірних посягань, утисків, перешкоджання їхній діяльності. Стаття містить рекомендації наукового, організаційного, правового та ідеологічного характеру, спрямовані на протидію корупції та покращення державної антикорупційної політики в Україні, а також присвячені ролі інститутів громадянського суспільства в цій сфері.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, інститути громадянського суспільства, суб'єкти протидії корупції в Україні, громадські організації, громадські ради, антикорупційна політика в Україні.

Постановка проблеми. Схвальною є активна позиція тих науковців-кримінологів, які на основі наявного матеріалу намагаються доповнювати сучасні знання у сфері запобігання корупції для їх використання у практичній роботі. Не останньою чергою це стосується і проблем залученості громадянського суспільства в справу протидії корупції в Україні.

У цьому питанні передусім потрібно відмовитися від поверхневого розуміння природи громадянського суспільства, яке багатьма сприймається на догматичному рівні, в кращому випадку – через призму доктринальних праць зарубіжних учених, але без спроб усвідомлення її в контексті вітчизняного національного розвитку та специфіки сучасності.

Адже саме активні суб'єкти громадянського суспільства є найбільш ефективними комунікато-

рами з громадянами України щодо успіхів і невдач в антикорупційній діяльності. Подекуди саме від їхньої оцінки та позиції залежить результативність роботи тих чи інших органів державної влади, аргументованість прийнятих рішень у сфері протидії корупції та ін. У поєднанні з активним використанням засобів масової інформації, соціальних мереж, фінансової підтримки міжнародними донорами, вплив громадських організацій, що здійснюють антикорупційну активність в Україні, дуже значний. Тому аналіз їх місця і ролі у виконанні громадянським суспільством своєї частини роботи в мінімізації корупції потребує уважного та виваженого підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні теоретичні та прикладні аспекти протидії корупції, в тому числі й інститутами громадянського суспільства, знайшли своє відображення

у великій кількості наукових та експертних робіт, зокрема таких науковців та експертів, як В. Валле, В. Василенко, О. Бусол, В. Дорошенко, Т. Ільєнок, О. Калітенко, Д. Калмиков, І. Кириченко, І. Коліушко, О. Костенко, І. Кушнарьов, Н. Левчук, О. Лемєнов, Б. Малишев, А. Марчук, М. Мельник, А. Микитчик, Д. Михайленко, Є. Невмержицький, В. Нестерович, А. Новак, В. Нонік, Р. Сіверс, В. Тимошук, Т. Федоренко М. Хавронюк, Ю. Якименко та ін.

Тож, питанням протидії корупції та ролі громадянського суспільства в цьому присвячено чимало праць як зарубіжних, так і вітчизняних науковців-правників. Їхні роботи є вагомим внеском у теоретичне осмислення такого явища, як корупція, та вироблення заходів протидії їй.

Постановка завдання. Водночас проблематика ролі інститутів громадянського суспільства як суб'єктів протидії корупції залишається недостатньо актуалізованою й дослідженою. Тому метою цієї статті є спроба науково охарактеризувати та дослідити функції, ролі та значення інститутів громадянського суспільства в протидії корупційним явищам, а також визначити проблемні аспекти їхньої діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більшості дослідників не буде новиною, що нові антикорупційні органи з'явилися в Україні головню завдяки тискові на владу громадянського суспільства та зусиллям міжнародних партнерів України. Адже наявні тоді правоохоронні органи, з огляду на політичну залежність та серйозну корупційну ураженість, не могли розірвати корупційного спрута, що намертво оповив країну [21]. Можна також погодитись, що й успіхи в прийнятті нового антикорупційного законодавства є наслідком не політичної волі влади, а народженням нового, не менш впливового суб'єкта політичної волі – громадянського суспільства. Антикорупційні нормативно-правові акти в Україні приймалися не через проактивну позицію цих носіїв політичної волі, а під тиском міжнародної спільноти, громадянського суспільства [14, с. 216–217].

Багато хто небезпідставно вважає, що громадянському суспільству взагалі належить найважливіша роль у процесі демократизації держави. Реалізуючи природний стан людини, в якому вона прагне задовольнити свої права через реалізацію власної свободи у співпраці з однодумцями, громадянське суспільство забезпечує народ можливість брати участь в управлінні державою, а значить наділяє кожного правом визначати своє майбутнє. Без укріплення інституту громадян-

ського суспільства не можна створити верховну державну владу, засновану на принципі визнання людини основною цінністю та відчутті поваги до її прав і громадянських свобод [4, с. 150].

Отже, суб'єктами протидії корупції є не лише особи, наділені адміністративно-розпорядчими функціями та державні службовці, але й звичайні громадяни та юридичні особи. Щодо фізичних осіб у цьому контексті розуміється не обов'язок людей протидіяти корупції, а їхнє вільне волевиявлення здійснювати таку протидію. Це й повинно стати концептуальною ідеєю протидії корупції в Україні, яка дозволить будувати дієву стратегію вирішення зазначеної проблеми [3, с. 148–149].

Як стверджує Т. Ільєнок, досвід боротьби з корупцією у Словаччині яскраво свідчить про ефективність залучення громадськості для боротьби з корупцією. У Швеції питанням громадського контролю заходів протидії корупції займається Громадська організація «Демократичний аудит», що об'єднує в собі провідних шведських політологів, економістів та інших науковців, які працюють над вивченням специфічних питань, пов'язаних із боротьбою з корупцією [8, с. 72–73].

Кириченко І. слушно зауважує, що сучасне суспільство не здатне жити й розвиватися в жорстких лещатах централізованого управління. Тому ієрархічна модель управління має бути доповнена самоорганізованими структурами громадянського суспільства та об'єднаннями соціального капіталу, які виникають спонтанно. Що не може вирішити державна машина, то на місцях вирішують, об'єднавшись, вільні громадяни, виробляючи «соціальні рішення» [9]. Із соціальною проблемою – корупцією – суспільство більш-менш розібралося, а ось з варіантами її вирішення – значно складніше.

Тому для пошуку відповідних варіантів та для їх втілення в життя у сфері протидії корупції необхідно максимально використовувати можливості громадянського суспільства, а саме: наявність розвиненої мережі відносин між рівними, автономними суб'єктами (громадянами і соціальними групами), які здійснюються без посередництва держави; існування розгалужених соціальних мереж (об'єднань, громадських організацій, політичних партій, профспілок, структур місцевого самоврядування, незалежних ЗМІ та ін.), утворених для відстоювання інтересів громадян та соціальних груп у різноманітних сферах суспільного життя; спільна система соціальних норм і цінностей у суспільстві, які ґрунтуються на міжособистісній довірі, толерантності, повазі й сприйнятті

суспільства як самоцінності [23, с. 3]. Очевидно, що соціальна згуртованість та єдність, що базуються на стійких соціальних зв'язках між групами та всередині різних груп населення, на спільній системі норм та цінностей, міжособистісній та суспільній довірі, є важливим фактором запобігання поширенню асоціальних явищ (у т. ч. і корупційних відносин) і формування суспільного здоров'я та благополуччя [12, с. 137].

Як зауважує В. Нестерович, участь громадськості відіграє вагомий та важливу роль у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики. Через стійкі та ефективні формати взаємовідносин між громадськістю та органами публічної влади формується співпричетність і співвідповідальність щодо змін у політичному, соціальному, економічному житті країни. Тож, уже давно виникла практична необхідність щодо створення інституційних і правових механізмів участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики загалом та антикорупційної її складової частини зокрема [15, с. 10].

На думку А. Микитчика, перемогти корупцію можна тільки із залученням інститутів громадянського суспільства, оскільки саме воно найбільш зацікавлене в такій перемозі. Це тим більше необхідно в умовах серйозного відчуження суспільства від влади. Залучаючи громадські організації до повноцінного співробітництва у вирішенні проблеми подібного масштабу, держава отримує шанс підвищити довіру громадян, а значить, шанс на досягнення поставлених цілей. Без залучення громадськості не можна приборкати низову корупцію, оскільки на нижніх рівнях управління корупція малочутлива до владних імпульсів, що йдуть зверху, але може бути потіснена тільки в разі напору знизу, зусиллями громадян та інститутів громадянського суспільства [13, с. 92].

Звісно, що громадяни мають активніше долучатися до формування державної політики у сфері протидії корупції. Громадські організації повинні використовувати такі механізми протидії корупції, як консультації з громадськістю, участь у робочих групах, круглих столах із представниками органів державної влади, місцевих органів влади, міжнародними, зарубіжними громадськими організаціями, здійснювати громадські експертизи й моніторинги, проводити громадські слухання з питань протидії корупції, а головне – контролювати виконання органами державної влади та місцевого самоврядування Національної антикорупційної стратегії, вносити безперервно (протягом часу дії Стратегії) пропозиції щодо її корегування

та доповнення, а також виконання політичних рішень [3, с. 148].

Обґрунтовано позицію, що побудова конструктивного діалогу органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у сфері протидії корупції можлива через впровадження таких заходів, як: інформаційна підтримка програм, проектів, акцій та інших ініціатив, що реалізуються організаціями недержавного сектора; надання державою сприяння в створенні й розміщенні інститутами громадянського суспільства на телебаченні, радіоканалах, у друкованих виданнях, в мережі Інтернет різножанрових суспільно-публіцистичних, інформаційно-просвітницьких програм, орієнтованих на різні вікові й соціальні групи, які відображають позитивні процеси розвитку громадянського суспільства та взаємодії держави з громадянським суспільством у сфері протидії корупції; висвітлення в засобах масової інформації основних підсумків діяльності недержавних організацій, які беруть найбільш активну участь у протидії корупції, тощо [22, с. 14].

Для підвищення дієвості протидії корупції засобами, доступними громадянському суспільству, необхідна підтримка з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування утворення громадських організацій, що визначають метою своєї діяльності ознайомлення населення із загрозами, які несуть для суспільства корупція та корупційна злочинність, підвищення рівня громадянської свідомості та активності населення в протидії цим злочинам.

Основними організаційно-правовими передумовами ефективної участі громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні назвемо: 1) підвищення інформаційної відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади, вчасного ними інформування про свої рішення, вичерпних пояснень про наміри; 2) забезпечення доступності та підзвітності органів публічної влади, особливо в тих питаннях, що стосуються безпосередньо громадян; 3) здійснення подальшого вдосконалення чинного законодавства, що забезпечить дієві механізми для участі громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики; 4) налагодження стійких форм конструктивного діалогу між громадськістю та владою щодо формування та реалізації державної антикорупційної політики на принципах партнерства та взаємодії [15, с. 11].

Крім того, останнім часом активно пропагується ідея формування антикорупційних коаліцій організацій громадянського суспільства, що варто

розуміти як добровільне неформальне об'єднання некомерційних організацій та підприємницького сектору, їхніх зусиль та ресурсів з метою координації діяльності в протидії корупції. Головна місія таких коаліцій – сприяти зниженню рівня і можливостей для прояву корупції за допомогою спільного розроблення і виконання комплексу антикорупційних заходів і програм [15, с. 14–15].

Участь громадянського суспільства в нормотворчій діяльності теж є критично важливою в будь-якій демократії. Українські громадяни і представники приватного сектору мають не припиняти свої зусилля для узагальнення несприятливої практики застосування законодавства, розроблення пропозицій щодо внесення змін до нормативних актів та лобіювання таких пропозицій в органах державної влади. Це дозволить оптимізувати законодавство у всіх сферах суспільного життя для забезпечення прозорих правил поведінки громадян та їх взаємодії з владними органами, а значить – звести корупцію до мінімуму [4, с. 139].

Закон України «Про запобігання корупції» передбачає участь громадськості в заходах щодо запобігання корупції через можливість проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій. Результати антикорупційної експертизи, у т. ч. громадської, підлягають обов'язковому розгляду суб'єктом видання (прийняття) відповідного акта, його правонаступником або суб'єктом, до якого перейшли відповідні нормотворчі повноваження в цій сфері [18].

Зрозуміло, що ефективність антикорупційної експертизи залежить від суб'єкта її проведення та позиції влади щодо використання її результатів. Особливе місце відведено антикорупційній експертизі, що здійснюється профільним парламентським комітетом. Цей Комітет забезпечує процес підготовки висновків антикорупційної експертизи на законопроекти, які надходять на розгляд парламенту. Зауважимо, що частка негативних (у 2013–2016 рр. – 5,9%) висновків цього Комітету на законопроекти є значно нижчою від частки негативних висновків, підготовлених за результатами громадської антикорупційної експертизи. Наприклад, у 2014 р. Комітет знаходив корупційні ризики лише у 2,6% проаналізованих законопроектів, тоді як громадськість – у 82%.

У 2015–2018 рр. ситуація значно покращилася, але різниця все рівно була суттєвою: Комітет почав знаходити корупційні ризики вже у 8–10% проаналізованих законопроектів, а громадськість – все ті ж 82% [2, с. 158].

Громадський контроль за діяльністю Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) здійснюється через Громадську раду. Крім того, НАЗК взаємодіє з інститутами й організаціями громадянського суспільства, зокрема шляхом: залучення до заходів з розроблення, реалізації та моніторингу виконання антикорупційної стратегії та державної програми з її реалізації; стимулювання повідомлень про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів, інформування про вжиті НАЗК заходи за результатами розгляду повідомлень; залучення до проведення громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, моніторингу законодавства на предмет наявності в ньому корупціогенних норм; замовлення проведення досліджень, у тому числі наукових, соціологічних тощо, з питань запобігання корупції; інформування з питань запобігання корупції, роз'яснення положень антикорупційного законодавства; забезпечення здійснення громадського контролю за виконанням законів у сфері запобігання корупції відповідно до законодавства. До основних завдань та повноважень НАЗК як превентивного антикорупційного органу належить, зокрема, інформування громадськості про здійснювані НАЗК заходи щодо запобігання корупції, а також реалізація заходів, спрямованих на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції [6, с. 34].

З метою забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) при цьому антикорупційному органі утворюється Рада громадського контролю. Указом Президента України «Питання Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України» від 15 травня 2015 р. № 272/2015 затверджено Положення про таку Раду і Положення та про порядок її формування [16].

Громадський контроль за діяльністю НАБУ полягає в тому, що за організаційно-правовою формою здійснення він є зовнішнім контролем, тобто реалізується за відсутності організаційного підпорядкування у відносинах між контролюючим суб'єктом та об'єктом, щодо якого він здійснюється. Такий контроль може здійснюва-

тися як одноосібно (окремими громадянами), так і колегіально (Радою громадського контролю), від чого буде залежати не тільки предмет контролю, а й права контролюючих суб'єктів щодо його реалізації. Специфіка громадського контролю за діяльністю НАБУ полягає в тому, що останній здійснюється загальними суб'єктами (окремими громадянами та громадськими об'єднаннями, іншими інституціями громадянського суспільства) та спеціальними суб'єктами (зокрема, Радою громадського контролю при НАБУ). Відповідно, склад суб'єктів, які реалізують громадський контроль за діяльністю НАБУ, визначає зміст прав, що реалізуються: 1) загальних – впливають із положень законів України «Про звернення громадян», «Про об'єднання громадян» тощо; 2) спеціальних – передбачені законом «Про Національне антикорупційне бюро України» [5, с. 173].

Відповідно до профільного закону [20] щорічний звіт НАБУ надається для висновку вказаній Раді громадського контролю, яка розглядає його впродовж двох тижнів із дня подання. Звіт НАБУ подається до відповідних державних органів та оприлюднюється разом із висновком Ради громадського контролю в разі його затвердження у встановлений строк.

Восени 2019 року НАБУ запустило спеціальну багатоканальну телефонну лінію, що дало змогу прийняти понад 7,4 тис. повідомлень про можливі корупційні правопорушення від громадян у другому півріччі. Це в понад 2,5 рази перевищує кількість звернень телефоном до інституції в попередні періоди. І хоча в більшості випадків озвучена проблематика не підслідна НАБУ, співробітники Управління по роботі з громадськістю надають громадянам необхідні консультації. До найпопулярніших запитань, з якими зверталися на «гарячу лінію» Національного Бюро у II півріччі 2019 р., можна віднести: неналежне здійснення обов'язків слідчими інших органів, порушення норм законодавства суддями, невивплати заробітної плати та порушення трудового законодавства, роз'яснення антикорупційного законодавства, порушення соціальних прав громадян та законних інтересів у сфері надання житлово-комунальних послуг, земельних відносин тощо. Порівняно з першим півріччям у другому півріччі 2019 р. комунікацію з НАБУ активізували органи державної влади (надійшло 287 звернень, 39 – у I півріччі) та громадські організації (надійшло 758 звернень, тоді як у I півріччі – 434) [7].

Громадський контроль за діяльністю Національного агентства з питань виявлення, розшуку

та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, забезпечується через Громадську раду при АРМА, склад якої затверджується Головою цього агентства з дев'яти осіб на підставі результатів конкурсу [19].

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні для цілей кваліфікаційного оцінювання відповідності кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду критеріям доброчесності (моралі, чесності, непідкупності), а саме щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата його статусу, наявності знань та практичних навичок для розгляду справ, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, утворюється Громадська рада міжнародних експертів. Громадська рада доброчесності, що утворена і здійснює діяльність відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на час діяльності Громадської ради міжнародних експертів не залучається до встановлення відповідності кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду передбаченим законом критеріям для цілей кваліфікаційного оцінювання. Громадська рада міжнародних експертів утворена строком на шість років Вищою кваліфікаційною комісією суддів України для сприяння їй у підготовці рішень з питань призначення на посади суддів Вищого антикорупційного суду та є її допоміжним органом [17].

Як один із методів сприяння використанню потенціалу «людського фактора» в протидії корупції в Україні, О. Костенко називає доцільність розвитку так званої «громадянської юстиції», тобто участі громадськості у протидії корупції відповідно до принципу соціальної субсидіарності. Ця концепція передбачає, що громадськість, властивим саме для неї способом, доповнює діяльність державних інституцій юстиції, не підміняючи їх. Зокрема, це можна реалізувати шляхом створення громадської організації (чи громадського руху) «Громадянська юстиція» з інформаційними, експертними та просвітницькими функціями, спрямованими на субсидіарну участь у суспільному реагуванні на прояви корупції [10, с. 10].

Зауважимо, що сьогодні активність інститутів громадянського суспільства в Україні є помітною і в багатьох випадках – відчутною, а належність до цієї спільноти на певному етапі навіть стало ознакою престижу та успіху. Крім того, спостерігається

постійно зростаюча кількість громадських ініціатив, зокрема створення громадських рад, форумів, інших заходів із протидії корупції. Проте в контексті аналізу ролі інститутів громадянського суспільства в протидії корупції не все так однозначно позитивно. Як зазначає Б. Гарасимів, елементам громадянського суспільства в Україні не вистачає необхідної підтримки, щоб бути стабільно ефективними антикорупційними суб'єктами. Оскільки критичні фактори, що впливають на підтримку, є чутливими до змін, ми можемо в часовій перспективі передбачити їхній вплив на ефективність громадянського суспільства як у бік покращення, так і в бік погіршення. Таке розуміння може бути застосовано насамперед до посткомуністичних країн – тиск на медіа або зростання популізму та авторитаризму можуть вплинути на громадянське суспільство, погіршивши його роль як поборювача політичної корупції [1].

Попри наявність достатньої кількості позитивного досвіду взаємодії громадськості й органів публічної влади, існує низка інших проблем, які заважають більш активній ролі громадських організацій у процесах протидії корупції. Однією з них є недооцінена поки проблема корупції самих інститутів громадянського суспільства.

З огляду на певні події складно не погодитись із твердженням про те, що громадські активісти можуть використовуватися з антикорупційними гаслами у вузько політичних чи навіть приватних інтересах. Характеризуючи розвиток олігархії в Україні, О. Костенко зазначає, що нерідко громадські проекти та ініціативи «інспіровані самими олігархами, що мають вплив на політичні процеси, для створення, з одного боку, видимості демократичної держави, а з іншого – спрямування потенціалу суспільної активності громадян у потрібне русло. Це й надає можливість олігархам реалізувати абсолютну політичну владу. В Україні є приклади існування громадських суспільних організацій, які насправді не здійснюють боротьбу з корупцією, а переслідують свої корисливі (політичні, бізнесові) цілі під гаслом боротьби з корупцією» [3, с. 144]. А однією з «антикорупційних ілюзій» називаються поширені сподівання на те, що «панацеєю» від корупції можуть бути інституції громадянського суспільства, якщо вони братимуть участь у протидії корупції поряд із державними антикорупційними інституціями. Насправді, «слід мати на увазі закономірність, згідно з якою в умовах неналежного розвитку правової і моральної культури громадян інституції громадянського суспільства уражаються корупцією не менше, ніж державні інституції» [11, с. 17].

Отже, керуючись вищезазначеним, є підстави для таких **висновків**:

– суспільна протидія корупції здійснюється насамперед через активних суб'єктів громадянського суспільства – через вітчизняні та міжнародні громадські організації. Суспільство в загальному значенні цього слова є суб'єктом протидії корупції в опосередкованій формі через своїх найбільш ініціативних членів;

– існує потреба запровадження державного фінансування діяльності антикорупційних громадських організацій (за аналогією з державним фінансуванням політичних партій) на конкурсній, прозорій та неупередженій основі, задля зменшення прямого чи непрямого впливу на їхню діяльність приватних чи закордонних фінансових донорів. Вирішення питання джерел фінансування інститутів громадянського суспільства, що займаються антикорупційною діяльністю, є одним із першочергових загальнонаціональних завдань, вирішення якого сприятиме покращенню якості діяльності, продуктивності та результативності здійснюваних ними проектів;

– держава має вживати належних заходів для забезпечення діяльності антикорупційних громадських організацій та окремих активістів, а також для їх захисту від неправомірних посягань, утисків, перешкоджання діяльності тощо. Окремим завданням держави в цьому аспекті є активізація виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини проти антикорупційних активістів. З огляду на те, що такі злочини можуть мати організований характер і бути мотивовані впливовими корупціонерами, їх розслідування має здійснюватися одним суб'єктом (як варіант – СБУ) та перебувати на особливому контролі;

– переважаючий у криминології поділ корупції на корупцію в публічній та приватній сфері є недостатнім через неохопленість цим підходом можливої корупції в процесі діяльності громадських організацій. Використання універсальних інститутів громадянського суспільства з метою захисту корупційних інтересів не може випадати з поля зору криминологічного аналізу. Отже, назріла необхідність виділення третього виду корупції за цим критерієм: корупції в громадському секторі. Таке виділення не означає, що можуть толеруватися неправомірні втручання в діяльність громадських організацій, спроби контролювати їхню роботу, але це запровадження має бути зроблено з конкретною криминологічною метою – урахування всіх проявів корупції для ефективної протидії їй.

Список літератури:

1. Narasymiw B. Civil society as an anti-corruption actor in post-Euromaidan Ukraine. *Canadian Slavonic Papers*. 2019. № 61:3. P. 288–320. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00085006.2019.1636630?scroll=top&needAccess=true>
2. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / М.І. Хавронюк та ін. ; за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ, 2017. 445 с.
3. Бусол О.Ю., Костенко О.М. Концепція протидії корупційній злочинності в Україні потребує нових підходів: основні тези. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 143–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_2_21
4. Валле В. Корупція: роздуми після Майдану. Київ : Дух і Літера, 2015. 280 с.
5. Василенко В.М., Дорошенко В.А. Поняття та зміст громадського контролю за діяльністю Національного антикорупційного бюро України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 4. С. 165–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2017_4_22
6. Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2018 рік. 54 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Zvit2018-1.pdf>
7. Звіт: друге півріччя 2019 року. Національне антикорупційне бюро України: офіційний веб-портал. 96 с. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_0.pdf
8. Ільєнок Т.В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 71–77.
9. Кириченко І. Соціальний капітал: довіра і толерантність – міра за міру. *Дзеркало тижня*. 2014. 28 лютого. № 7. URL: <https://dt.ua/socium/socialniy-kapital-dovira-i-tolerantnist-mira-za-miru-.html>
10. Костенко О.М. «Людський фактор» – основний антикорупційний засіб. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_3
11. Костенко О.М. Щодо антикорупційного потенціалу «людського фактора», або Про «камінь, яким зневажили будівничі». *Право України*. 2015. № 12. С. 14–21.
12. Левчук Н.М. Асоціальні явища як наслідок дефіциту соціального капіталу в Україні. *Український соціум*. 2011. № 1. С. 135–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_1_14
13. Микитчик А.В. Основні напрямки запобігання корупції в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. № 1. С. 91–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2016_13_1_24
14. Михайленко Д.Г. Проблеми формування та реалізації політичної волі протидіяти корупції в Україні. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова ; МОН України, НУ «ОЮА», Каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 207–238.
15. Нестерович В.Ф. Роль громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_3_3
16. Питання Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України : Указ Президента України від 15.05.2015 року № 272/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272/2015#n11>
17. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 року № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>
18. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
19. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 року № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/print1489058007718601>
20. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
21. Трепак В.М. Правоохоронна реформа на фінішному старті. *Дзеркало тижня*. 2016. 22–28 жовтня. Вип. № 38–39. 2016. URL: <https://dt.ua/internal/pravoohoronna-reforma-na-finishnomu-starti-kontrolovana-borotba-z-korupciyeyu-yak-zasib-borotbi-za-vladu-.html>
22. Шедий М.В. Коррупция как социальное явление: социологический анализ : автореф. дисс. ... на соискание науч. степени д-ра соц. наук : 22.00.04. Москва, 2014. 46 с.
23. Якименко Ю. Громадянське суспільство в Україні: основні характеристики. *Центр Разумкова*. 36 с. URL: http://razumkov.org.ua/upload/yakymenko_civic_society_2004.pdf

Trepak V.M. CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS AS SUBJECTS OF COMBATING CORRUPTION IN UKRAINE

The article is devoted to the role of civil society institutions as active subjects in combating corruption in Ukraine. The paper substantiates the need to renovate a full analysis of the topic of civil

society participation in combating corruption because of their significant impact on the activities of anti-corruption authorities, as well as their role as the most effective communicators with society on successes and failures in anti-corruption activities. It is described conditions of scientific development of these issues. It is mentioned that there is a lack of attention of the scientific and expert communities to the study of civil society institutions, as well as the problems they face in combating corruption. Also it is mentioned key role of public organizations, other legal entities and citizens in real measures to combat corruption, because of direct interest of these entities in the successful reduction of its level. It is substantiated necessity of support of public organizations which determine the purpose of their activities to inform the population with the threats to society by corruption and corruption crime by public authorities and local government. It is noted main prerequisites for effective participation of public in the formation and implementation of state anti-corruption policy in Ukraine. It is analyzed and characterized role of public councils and other elements of civil society in the control and evaluation of the activities of anti-corruption public authorities in Ukraine. It is mentioned of necessity of the state to take appropriate measures to ensure the activities of anti-corruption non-government organizations (NGO's) and individual activists, also to protect them from unlawful encroachment, harassment and obstruction of activity. The article contains recommendations of scientific, organizational, legal and ideological nature, aimed at combating corruption and improving the state anti-corruption policy in Ukraine, as well as the role of civil society institutions in this area.

Key words: *corruption, anti-corruption, combating corruption, civil society institutions, subjects in combating corruption in Ukraine, public organizations, public councils, NGO, anti-corruption policy in Ukraine.*